

Inspel: Stärkt skydd av den akademiska friheten

Regeringen beslutade den 24 april 2025 att tillsätta utredningen *Stärkt skydd av den akademiska friheten (dir 2025:42)*. Sveriges förenade studentkårer inkommer här med ett första inspel till utredningen.

Studenters akademiska frihet

I uppdraget ingår inte att utreda hur den akademiska friheten kan stärkas även för studenter. Det finns dock situationer när det kan uppstå en motsättning mellan lärarnas frihet att utforma undervisningen och studenternas frihet att söka kunskap. Därför är det viktigt att ta ett helhetsperspektiv på den akademiska friheten och beakta hur en reform av forskare och lärares frihet kan påverka studenternas frihet.

I 1 kap 6 § första stycket HL anges att i högskolornas verksamhet ska som allmän princip gälla att den akademiska friheten ska främjas och värnas. SFS tolkar det som att även studenter omfattas av detta skydd. Det framgår dock inte av förarbetena till högskolelagen vad det innebär att studenter omfattas av den akademiska friheten, vilket gör det svårt att veta vad skyddet egentligen innebär. Att studenter omfattas av den akademiska friheten har stöd bland annat genom Romkommunikén, där det anges att den akademiska friheten ger studenter en frihet till fritt kunskapsökande och idéutbyte.¹

Förutom att tydliggöra att studenter omfattas av 1 kap 6 § HL så behöver det klargöras vad det i så fall innebär i praktiken. Innebär det exempelvis att studenter har rätt att ställa kritiska frågor, att kritisera lärare och forskare inom sitt utbildningsområde, att medverka i utformandet av kurser och program (vilket tangerar den lagstadgade rätten till studentinflytande), att uttala sig offentligt om förhållandena inom utbildningen utan risk för repressalier, och/eller något annat?

¹ Academic freedom is an indispensable aspect of quality learning, teaching and research in higher education [...] It guarantees academics and students the freedom of thought and inquiry to advance knowledge through research and to exchange openly, as well as the freedom to communicate the results of research within and outside of the framework of academic institutions and programmes. ([Romkommunikén: Annex 1](#), s 2)

Dessa frågeställningar behöver belysas för att kunna hantera eventuella målkonflikter mellan de aspekter av akademisk frihet som kan uppstå för studenter, lärare och forskare. Det handlar alltså inte om att utredningen ska stärka studenters akademiska frihet, något som ligger utanför direktivet.

SFS uppmanar därför utredningen att:

- Förtydliga i vilken utsträckning studenters akademiska frihet skyddas genom det generella skyddet av akademisk frihet i 1 kap 6 § första stycket HL.
- Förtydliga vad det formella skyddet för studenters akademiska frihet innebär i praktiken.

Frihetsfrämjande faktorer

SFS vill betona vikten av en balans mellan akademisk frihet och akademiskt ansvar, och att den politiska styrningen bör ske med tillit, förutsägbarhet och långsiktighet – inte genom detaljreglering eller långtgående politiska ingrepp.

SFS vill därför uppmana utredningen att inte bara fokusera på hur hot mot den akademiska friheten kan bemötas, utan också lyfta fram positiva faktorer som kan bidra till att den akademiska friheten ökar. När det gäller upplevelser av hat, hot och trakasserier är det ofta studenter och kollegor som beskrivs som förövare.² Ur ett studentperspektiv blir det särskilt viktigt att belysa relationen mellan studenter, lärare och forskare. SFS tror att oönskade beteenden kan förebyggas genom att fokusera på en god akademisk kultur och positiva lärandemiljöer.

I direktivet nämns att lärare kan uppleva det som utmanande när studenter utövar påtryckningar om att kursinnehåll ska tas bort eller läggas till på deras kurs. SFS anser att studenter generellt sett bör respektera de processer lärosätena har för att ta fram kursplaner och litteraturlistor samt undvika att utöva påtryckningar på ett sätt som gör lärare eller andra studenter obekväma. Samtidigt måste det finnas studentrepresentation när kursplaner och litteraturlistor beslutas, exempelvis i institutionsstyrelser. Här är det viktigt att det formella studentinflytandet faktiskt fungerar – att studentkårerna ges förutsättningar att fånga upp synpunkter hos studenterna och att studentrepresentanterna blir lyssnade på.

En annan situation som nämns som utmanande är när studenter inte accepterar att lärandesituationen ska präglas av ett öppet samtalsklimat. Även här finns en viktig balansgång: Å ena sidan måste studenter acceptera att högre utbildning ibland innehåller inslag som kan vara utmanande eller obekväma. Å andra sidan måste studenter ha ett tydligt utrymme att kritisera vetenskapliga teorier och

² Brax, David, [Utsatthet vid svenska universitet och högskolor](#), utgiven av nationella sekretariatet för genusforskning 2024.

utmana befintlig forskning, vilket är en självklar del av att skolas in i ett vetenskapligt tankesätt. Det finns alltså inte någon motsättning mellan att studenter uttrycker åsikter och att lärarna ges ett stort handlingsutrymme i undervisningen. Det är dock viktigt att vara tydlig med vilka beteenden som är ok och vad som är önskvärt.

SFS tror också att en ökad lärarkontakt och mer lärarledd till skulle kunna stärka kontakten och förtroendet mellan lärare och studenter. Detta bör förstås mot bakgrund av att svenska studenter erbjuds betydligt mindre lärarledd undervisningstid jämfört med de flesta andra länder. Om studenter inte får tydlig återkoppling och stöd i sitt lärande ökar risken för frustration och missförstånd, något som i förlängningen ökar risken för att vissa studenter i kontakten med lärare uttrycker sig på ett sätt som inte är acceptabelt. Ett sådant beteende går givetvis inte att ursäka, men med rätt organisatoriska förutsättningar kan risken ändå minimeras. Detta är dessutom i linje med hur andra arbetsmiljörisiker vanligtvis hanteras – där organisatoriska förändringar eller andra övergripande förändringar av arbetsmiljön ofta är att föredra framför lösningar som handlar om att individer ska anpassa sig eller skyddas i en ohälsosam eller riskfyllt miljö.³

Med väl valda insatser kan den akademiska friheten stärkas på andra sätt än genom förändringar i lagstiftningen. Mot bakgrund av detta uppmanar SFS utredningen att:

- Identifiera hur studentinflytande kan förbättras och bidra till att relationen mellan studenter, lärare och forskare förbättras
- Belysa sambandet mellan organisatoriska faktorer och risken för hot, hat och trakasserier inom högskolan.

Myndighetsuppdrag och eventuella målkonflikter

I direktivet ingår att utreda förutsättningarna för att ge en befintlig myndighet i uppdrag att ge stöd till forskare och lärare i frågor som gäller deras akademiska frihet, inklusive lämna förslag på hur ett sådant uppdrag kan utformas och vilka verktyg och uppgifter som myndigheten ska ges.

Liknande uppdrag har förekommit bland annat i Storbritannien, och har snarare haft en negativ effekt på den akademiska friheten. Myndigheten Office for Students (OfS) har fått i uppdrag att de forskare och lärare stöd om de upplever att deras yttrandefrihet eller akademiska frihet har inskränkts.⁴ Diskussionen kring uppdraget har dock blivit mycket politiserad, inte minst efter att OfS nyligen utfärdade böter till University of Sussex för att universitetet haft policier

³ Arbetsmiljöverket, [Så förbättras verksamhetens arbetsmiljö – Vägledning till Arbetsmiljöverkets föreskrifter om systematiskt arbetsmiljöarbete, AFS 2023:1](#), s 29

⁴Office for Students, [Freedom of Speech – Changes to regulation](#).

som värnat om transexuellas ställning.⁵ Enligt vissa analyser undermineras lärosätenas förutsättningar att främja inkludering och breddat deltagande.⁶

Det finns relevanta skillnader mellan det brittiska exemplet och det uppdrag som beskrivs i utredningens direkt. Exempelvis nämns i direktivet att det inte ska ingå i eventuellt myndighetsuppdrag att representera individer eller ta ställning i individuella ärenden. Detta kan dock göra det svårt att tilldela UKÄ ett uppdrag, eftersom UKÄ är tillsynsmyndighet och ibland behöver kunna hantera enskilda ärenden, samt att UKÄ är värmyndighet för ÖNH som i sin tur hanterar individärenden. Risken finns att ett sådant uppdrag skulle underminera det stora förtroende som myndigheterna har inom högskolesektorn.

Mot bakgrund av detta uppmanar SFS utredningen att ta ställning till huruvida det kan uppstå målkonflikter mellan den akademiska friheten och andra uppdrag såsom lärosätenas arbete med breddad rekrytering som anges i högskolelagen eller arbetet med lika villkor och aktiva åtgärder som regleras genom diskrimineringslagen.

⁵ [“University of Sussex fined £585,000 for failing to uphold freedom of speech”, The Guardian 2025-03-26](#)

⁶ [OfS free-speech absolutism allows abuse, harassment, and bullying](#)